

Dr hab. Andrzej Essen, prof. UP
Instytut Historii Uniwersytetu Pedagogicznego
w Krakowie

Opinia

o pracy doktorskiej mgr Dariusza Szwandroka pt.: Stosunki polsko-jugosłowiańskie w latach 70-tych XX wieku.

Badanie stosunków między dwoma europejskimi państwami średniej wielkości w okresie zimnej wojny, które cechowały się podobieństwami ustrojowymi, ale jedno z nich należało od grupy satelitów Związku Sowieckiego, a drugie nie, nie jest łatwe. Trudno bowiem rozstrzygnąć, czy działania dyplomacji państwa satelickiego są niezależnie podejmowanymi decyzjami, czy też, za pośrednictwem satelity wypowiada się hegemon. Prócz wielu innych ograniczeń władz PRL w działaniach na arenie międzynarodowej ten problem wydaje się najważniejszy. Nie jest więc łatwe badanie odniesień bilateralnych między PRL a innymi państwami, zarówno z państwami „realnego socjalizmu” jak i „bloku imperialistycznego”. Stosunki polsko-jugosłowiańskie to relacje PRL z państwem „innego” socjalizmu i niezależnym od Moskwy, co dodatkowo komplikuje zarówno proces badawczy jak i sposób prezentacji.

Oceniając podstawy materiałowe pracy, należy podkreślić, że jest ona w zupełności wystarczająca. Autor przeprowadził szeroką kwerendę w archiwach krajowych, przede wszystkim w Archiwum Ministerstwa Spraw Zagranicznych, skąd zaczerpnięto najwięcej materiałów. Ponadto wykorzystano zasoby Archiwum Akt Nowych, gdzie poszukiwano akt wytworzonych przez struktury partyjne – Wydział Zagraniczny KC PZPR. Szeroko czerpano również z dokumentacji drukowanej. Wykorzystano doku-

mentację polską zarówno zebraną w odpowiednich tomach PDD, jak i dokumenty oficjalne publikowane w Dzienniku Ustaw i wydaną w Zbiorze Dokumentów PISM, (zawierane układy i konwencje, teksty protokołów itp.), wykorzystano także dokumenty jawne ogłaszane w prasie codziennej (Komunikaty po wizytach itp.). Należy podkreślić sumienność Autora w gromadzeniu dokumentacji. Również bardzo dobrze prezentuje się literatura przedmiotu zgromadzona przez Autora. Bibliografia ma imponująco rozmiary i obejmuje zdecydowaną większość prac dotyczących tematu. Wykorzystano także prasę, głównie polską, a także materiały filmowe (kilka wydań Polskiej Kroniki Filmowej). Należy jednak stwierdzić, że w dziale Opracowania, Autor pomieścił pamiętniki i literaturę popularną (przewodniki, eseje dziennikarzy itp.). Należało wyodrębnić opracowania naukowe, pamiętniki, encyklopedie i informatory, prace popularno-naukowe, czyli podzielić dział „Opracowania” na mniejsze części kierując się rodzajem publikacji tam umieszczonych.

Praca składa się ze wstępu, czterech rozdziałów, zakończenia i bibliografii oraz uzupełniają ją liczne dodatki (spisy, tabel, fotografii, wykresów, map, streszczenie w języku angielskim, indeks osób). W rozdziale I przedstawiono antecedencje, czyli stosunki między obu państwami w latach 1945-1970. Kolejne rozdziały poświęcono stosunkom dyplomatycznym (II), gospodarczym (III) i sprawom kultury i turystyki. Wyodrębnienie tych zagadnień i omówienie ich w kolejnych rozdziałach jest zabiegiem poprawnym, umożliwiającym przedstawienie problemów w sposób wyczerpujący. Niestety wewnętrzna struktura rozdziałów jest nieprawidłowa. Autor przyjął, jak pisze, problemowy układ prezentacji materiału, ale wyodrębnienie owych problemów jest błędne. Otóż, w rozdziale II, prezentującym stosunki dyplomatyczne polsko-jugosłowiańskie, omówiono najpierw wizyty polskich polityków najwyższego szczebla w Jugosławii, a później odwiedziny marszałka Tito w Polsce, w kolejnym podrozdziale omówiono przebieg wizyt na szczeblu ministerialnym i później na niższym szczeblu. Takie prezentowanie problematyki jest nieprawidłowe. Relacje dyplomatyczne w tzw. obozie socjalistycznym miały pewien rytuał. Wizyty sekretarzy generalnych (czyli sekretarzy) partii komunistycznych miały w założeniu wytyczać „główne kierunki” rozwi-

jania współpracy między krajami socjalistycznymi. Choć Jugosławia nie była państwem „obozu socjalistycznego”, to jednak owego rytuału w pewnym sensie przestrzegano. A więc uzgodnienia poczynione podczas rozmów na najwyższym szczeblu, były później podejmowane podczas spotkań premierów i szefów odpowiednich resortów i bardziej szczegółowo uzgadnianie, a następnie wdrażane podczas kontaktów na szczeblu fachowców (dyrektorów departamentów odpowiednich resortów, central handlu zagranicznego, dyrektorów tzw. Zjednoczeń, czy zainteresowanych przedsiębiorstw). Tak więc, o ile podziału pracy na rozdziały dokonano w oparciu o układ problemowy (dyplomacja, gospodarka, kultura i turystyka), co jest rozwiązaniem trafnym, podział problematyki wewnątrz rozdziałów jest błędny. Prócz rozerwania naturalnego związku ogólnych ustaleń poczynionych na najwyższym szczeblu, z bardziej szczegółowymi rozstrzygnięciami na poziomach niższych, zakłócono chronologię, przez co weryfikacja ustaleń Autora jest utrudniona. Ponadto, chcąc sprawdzić, w jaki sposób realizowano ustalenia podjęte na najwyższym szczeblu, musimy poszukiwać wykonania decyzji liderów politycznych w innym miejscu (w innym podrozdziale), bez związku z faktami właśnie omawianymi. Utrudnia to znacznie ocenę prezentowanego materiału i wnioskowania Autora. Szczególnie w pierwszym rozdziale wady przyjętej konstrukcji są uderzające. W kolejnych rozdziałach słabości te są mniej widoczne. Należy również stwierdzić, iż rozdział I, przedstawiający antecedencje jest nadmiernie rozbudowany. Autor nie dokonał właściwej selekcji materiału, na 170 stronach można „zmieścić” doktorat. Uwaga ta dotyczy zresztą całej rozprawy.

Oceniając treść pracy, a zwłaszcza rozdział II, należy stwierdzić, że Autor nie wykorzystał w pełni materiału będącego w Jego dyspozycji. Na ogół przedstawiono omawianą problematykę nie zawsze wszechstronnie. Autor omawia fakty na podstawie posiadanej dokumentacji dobrze, ale nie dość trafnie umieszcza je w ciągu przyczynowo-skutkowym. Omawiając np. przygotowania do wizyty Gierka w Belgradzie, czy Tity w Warszawie, referuje opinie w raportach Ambasad, czy dokumentach MSZ, czasem brak jednak uwzględnienia kontekstu międzynarodowego, który niekiedy był elementem decydującym (stanowisko Moskwy, czy też szersze plany Tity wobec pań-

stw azjatyckich czy afrykańskich). Na ogół sumiennie omówiono komunikaty końcowe publikowane po wizytach różnych szczebli, choć warto zaznaczyć, że w tych dokumentach ważne jest nie tylko to co w nich jest, ale znacznie ważniejsze jest to co zostało pominięte. Przywiązano także zbyt wielkie znaczenie sprawom protokolarnym. Nie jest ważne kto wręczał kwiaty członkom delegacji jugosłowiańskiej na lotnisku w Rzeszowie. Również szczegółowe przedstawianie „planu dnia” małżonek szefów delegacji jest zbędne, Z całym szacunkiem, małżonki prezydentów czy I sekretarzy, podczas wizyt oficjalnych są tłem dla ich mężów, ważne jest tylko, aby dobrze prezentowały się w telewizji, kiedy składają wizyty w szpitalach, domach dziecka czy muzeach. Z referowania planów dnia Stanisławy Gierkowej czy Jovanki Broz-Tito można było spokojnie zrezygnować, lub ledwie o nich wspomnieć.

Po pewnym uporządkowaniu narracji, polegającym na powiązaniu przerwanych wątków przez niewłaściwą konstrukcją rozdziału II, należy podkreślić, że Autor poprawnie interpretuje źródła i wyciąga trafne wnioski. Aparat naukowy jest porządnie skonstruowany, choć można oczywiście narzekać, iż niektóre przypisy są niekiedy nadmiernie objętościowo rozbudowane, przez co Autor prowadzi poboczną narrację, ale dowodzi to także dobrej orientacji w materiale źródłowym.

Rozdział III pracy dotyczy problematyki gospodarczej, wymiany handlowej i kooperacji przemysłowej. Rozdział ten zbudowany jest podobnie jak poprzedni. Najpierw w kolejnych podrozdziałach omówiono sytuację gospodarczą obu państw w latach 70-tych, następnie treść umów handlowych i wymianę gospodarczą. Rozdział kończy przedstawienie efektów działalności Polsko-Jugosłowiańskiej Izby Handlowej. Zastosowano więc podobne rozwiązanie jak w rozdziale poprzednim, które zakłóca chronologię i rozbija ciąg wykładu. Autor przedstawił szczegółowo odniesienia gospodarcze między obu państwami, omawiając nawet przykłady kooperacji produkcyjnej na poziomie przedsiębiorstw. Przedstawiono przyczyny rozwoju współpracy gospodarczej, trudności występujące przy nawiązywaniu współpracy przedsiębiorstw, także pozytywne ich efekty. Omówiono również stronę finansową polsko-jugosłowiańskiej

wymiany handlowej. Autor pozyskał szereg wartościowych informacji i zdołał je przedstawić w szerokim ujęciu. Pokazano przyczyny zjawisk kryzysowych w gospodarczych relacjach obu krajów, poprawnie łącząc je z tendencjami w gospodarce światowej. Nieco mniej wyraziście przedstawiono strukturalne powody słabości tzw. gospodarki socjalistycznej, zarówno w wydaniu jugosłowiańskim, jak i „PRL-owskim”, co miało wpływ na niepowodzenia programów szczegółowych.

W rozdziale IV przedstawiono problematykę współpracy kulturalnej i sprawy turystyki. Są to często pomijane zagadnienia w badaniach nad stosunkami między państwowymi. Autor wszechstronnie przedstawił wymianę kulturalną, naukową i oświatową między Polską a Jugosławią. W rozdziale przedstawiono podstawy prawne działań na polu kultury i nauki, a następnie omówiono kontakty naukowe i wymianę między instytucjami kultury, poświęcając wiele uwagi kwestiom szczegółowym (kineematografia, tłumaczenia literatury, teatr itp.). Jest to interesująca część pracy. Również sprawy turystyki wszechstronnie przedstawiono. Budowa rozdziału jest podobna do poprzednich, ale negatywne cechy przyjętego rozwiązania są tu mniej widoczne.

Podsumowując, praca mgra Dariusza Szwandrocka szeroko przedstawia stosunki bilateralne polsko-jugosłowiańskie. Omówiono bardzo szczegółowo najważniejsze aspekty odniesień między obu krajami, umieszczając oceny i wnioski w tekście rozprawy. W zakończeniu mamy do czynienia z trafnymi, choć ogólnymi konstatacjami.

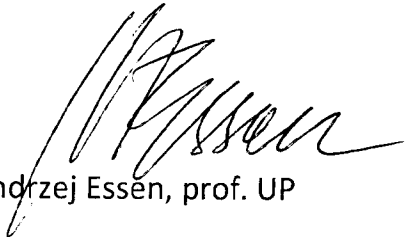
Praca daje zarówno dobry przegląd problematyki pod względem faktograficznym, jak i wszechstronnie przedstawia główne wątki problemowe. Autor poprawnie analizuje materiał źródłowy i wykazuje dobrą orientację w problematyce wewnętrznej obu krajów. Szeroko omawiając poszczególne wątki tematyczne, niezbyt wyraziście koncentruje uwagę czytelnika na głównym nurcie rozważań dotyczącym tematu, gdyż nie redukuje wątków pobocznych. Główny tok wykładu jest nadmiernie uszczegółowiony, co oznacza, że Autor nie przeprowadził należytej selekcji faktów pod względem ich doniosłości. Omawiając problematykę gospodarczą, jako pozytyw, należy podkreślić wykorzystanie obfitego materiału statystycznego, zaczerpniętego

głównie z dokumentacji oficjalnej, ale też z analiz wewnętrznych rządu PRL i MSZ. Przejrzenie skonstruowane tabele, ilustrujące dynamikę obrotów handlowych, finansowania, bilansu wyjazdów turystycznych, szeroko omawiane w treści pracy, ułatwiają lekturę, a także umożliwiają weryfikację tez stawianych przez Autora. Analiza aparatu naukowego, przez co możemy określić stopień wykorzystania zgromadzonych przez Autora materiałów dowodzi, iż Autor w pełni opanował podstawy warsztatu naukowego.

Pozytywnie należy też ocenić dobrą orientację Autora w trendach „wielkiej polityki”, czyli rywalizacji między Zachodem a Związkiem Sowieckim i jego satelitami. Przedstawiono ogólnie główne tendencje w polityce europejskiej oraz miejsce Jugosławii i Polski (a także innych satelitów Związku Sowieckiego) w latach 70-tych.

Praca w obecnym kształcie nie nadaje się do publikacji w całości, przede wszystkim z powodu błędnej konstrukcji i nadmiernego rozbudowania wątków nieważnych, czy mniej ważnych. Po koniecznych zmianach i wydatnym jej skróceniu można by publikację zalecać.

Mimo powyższych zastrzeżeń stwierdzam, że **praca mgra Dariusza Szwandrocka spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim i wnioskuję o dopuszczenie Go do dalszych etapów przewodu doktorskiego.**

dr hab. Andrzej Essen, prof. UP

Kraków, dn. 28 czerwca 2015 r.